

נביאים וכתובים

הרב משה מרדכי אייכנשטיין

ראש כולל יד אהרן

איש הישר בעיניו יעשה

ישנן כמה שאלות בסיסיות ומהותיות על כלל ספר שופטים. במבט ראשון נראה הספר כספר הקודר ביותר מבין קורות עמינו המתוארים בספרי התורה והנביאים. נראה שהוא מתאר את כל השלילה שבאנרכיה שלטונית, וכלשון חיתום הספר הזה בעצמו:

בַּיָּמִים הָהֵם אֵין מֶלֶךְ בְּיִשְׂרָאֵל אִישׁ הַיֵּשֶׁר בְּעֵינָיו יַעֲשֶׂה: שופטים כא, כה

חיתום הבא לאחר כמה פרשיות עגומות במיוחד, כמעשי פילגש בגבעה ופסל מיכה וכולי. לדעתי פרשנות החלטית כזו איננה נכונה ולא לזאת כוונת הספר. אשתדל להוכיח זאת אם ירצה השם להלן.

נתחיל בשאלות פותחות. שמעתי מהרב אוריה ענבל שליט"א שאלה יסודית: מדוע לא מינה יהושע איש שייצא ויבוא לפני העדה לאחר מותו, כפי שעשה רבו משה? ותשובתו באופן כללי הייתה, שמבחינת יהושע באו כבר לתקופה של 'איש תחת גפנו ותחת תאנתו' ולכך לא ראה צורך כבר למנהיג. תשובה זו אינה מספקת. חדא, שהלא לא כך הייתה המציאות, שהרי עדיין לא השלימו אפילו את הכיבוש, כמתואר בראש ספר שופטים (א, א). שנית, הלא מנהיג נצרך בכל תקופה וגם בעתות שלום, וכדמצינו בזמן שלמה המלך. וצריך עיון.

דבר שני שמתעורר לכל קורא בפתיחת ספר שופטים הוא אי הבהירות בסדר הפרשיות שבתחילתו. הספר נפתח:

וַיְהִי אַחֲרֵי מוֹת יְהוֹשֻׁעַ וַיִּשְׁאַלֻּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּה' לֵאמֹר מִי יַעֲלֶה לָּנוּ אֶל הַכְּנַעֲנִי בְּתַחֲלָה לְהַלְחֵם בּוֹ: וַיֹּאמֶר ה' יְהוּדָה יַעֲלֶה הִנֵּה נָתַתִּי אֶת הָאָרֶץ בְּיָדוֹ: וְגו' (א, א ב).

ובסימן ב מתחיל:

וַיַּעַל מִלְכָּה ה' מִן הַגִּלְגָּל אֶל הַבְּכִים וַיֹּאמֶר אַעֲלֶה אֶתְכֶם מִמִּצְרַיִם וְאָבִיא אֶתְכֶם אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתִּי לְאַבְתִּיכֶם וְאָמַר לֹא אָפֵר בְּרִיתִי אֶתְכֶם לְעוֹלָם:

ובהמשך בפסוק ו' מתחילה פרשה שהיא כחזרה וסיכום לסיום ספר יהושע:

וַיִּשְׁלַח יְהוֹשֻׁעַ אֶת הָעָם וַיֵּלְכוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אִישׁ לְנַחֲלָתוֹ לְדַשֵּׁת אֶת הָאָרֶץ: (ב, ו)

עד

וַיָּקָם דָּוִד אַחַר אַחֲרֵיהֶם אֲשֶׁר לֹא יָדְעוּ אֶת ה' וְגַם אֶת הַמַּעֲשֵׂה אֲשֶׁר עָשָׂה לְיִשְׂרָאֵל: (ב, ו)
(י)

ואז נפתחת פרשה נוספת:

וַיַּעֲשׂוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת הָרַע בְּעֵינֵי ה' וַיַּעֲבְדוּ אֶת הַבְּעָלִים: (ב, יא)

ובה הולך ומתאר הכתוב באופן כללי את תקופת השופטים ואופייה. איך שבני ישראל עשו הרע בעיני ה' ומכרם ה' בידי האומות שסביבם עד שצר להם מאד, ואז הקים להם ה' שופטים שהושיעו אותם, ואז במות השופט שבו והרשיעו וחוזר חלילה.

כל הנאום הארוך הזה מפסוק יא נראה בעצם כפתיחת ספר שופטים. ואינו מובן לכאורה איך בא סימן א' בפתיחת הספר, כאילו יש כאן ב' פתיחות שונות. והדבר צריך ביאור משני פנים, גם עצם הכפילות של ב' הפתיחות המקבילות האלה, וגם מדוע בא סימן א' לפני סימן ב' שהוא בעצם נראה כנאום הפתיחה של כל ספר זה, שכן סימן ב' מתאר את הספר באופן כללי, ואילו סימן א' הולך ומתאר כבר את השתלשלות המאורעות.

ומה שהיה נראה לענות על זה, כי על אף שעל פניו נראית התמונה האידיאלית שאין עם ללא מלך, הלא בתורה נאמר בפירוש לא כך. כי הרי על אף המצווה

שׁוֹם תָּשִׂים עָלֶיךָ מֶלֶךְ: (דברים יז, טו)

שהיא מצות מינוי מלך בבואם אל הארץ, כמבואר ברמב"ם ריש הלכות מלכים. הלא נאמר בתורה בתחילת פרשה זו כאילו בלשון תרעומת

כִּי תָבֹא אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר ה' אֱלֹהֶיךָ נָתַן לָךְ וַיִּשְׁבְּתָהּ וַיִּשְׁבְּתָהּ בָּהּ וְאָמַרְתָּ אֲשִׁימָה עָלַי מֶלֶךְ
כָּכָל הַגּוֹיִם אֲשֶׁר סְבִיבֹתַי: (שם, יד)

וכן כשהתממשה מצווה זו בשמואל

וַיֹּאמֶר ה' אֶל שְׂמוּאֵל שְׁמַע בְּקוֹל הָעָם לְכָל אֲשֶׁר יֹאמְרוּ אֵלֶיךָ כִּי לֹא אֶתְּךָ מְאַסּוּ כִּי אֲנִי
מְאַסּוּ מִמֶּלֶךְ עָלֵיהֶם:

כָּכָל הַמַּעֲשִׂים אֲשֶׁר עָשׂוּ מִיּוֹם הָעֲלִיתִי אֶתְּם מִמִּצְרָיִם וְעַד הַיּוֹם הַזֶּה וַיַּעֲזְבוּנִי וַיַּעֲבְדוּ אֱלֹהִים
אַחֲרַיִם כִּן הָמָּה עֹשִׂים גַּם לָךְ: (שמואל א, ח, ז-ח)

בראשית מליון 3

והדברים ידועים¹ שהוא אמנם מצב של בדיעבד, אבל נאמר בנבואה שכך יהיה, שלא תהיה המצוה הזאת רק כשיבואו לידי כך שישאלו להם מלך, אז תהיה המצווה שישומו להם מלך מקרב אחיהם.

והטעם ברור², שעל אף העוצמה שיש למלך והמעלות בריכוזיות השלטון, ועל אף שהוא כמייצג את מלכות ה' בעולם, כמו שנאמר לגבי שלמה:

וּמְפֹל בְּנֵי כִי רַבִּים בְּנִים נָתַן לִי יְקֹקֵק וַיִּבְחַר בְּשָׁלְמָה בְּנֵי לְשָׁבֶת עַל כָּסֵא מַלְכוּת יְקֹקֵק עַל יִשְׂרָאֵל: (דברי הימים א, כח, ה)

הלא מצד שני יש בו גם חסרון. הן פסול דתי, מצד הפגיעה בישירות הנהגת העם על ידי ה' בלבד, כדברי השם לשמואל לעיל, וכדברי גדעון המפורסמים בספרינו:

וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים גְּדֵעוֹן לֹא אֶמְשַׁל אֲנִי בְכֶם וְלֹא יִמְשַׁל בְּנֵי בְכֶם יְהוָה יִמְשַׁל בְּכֶם: (כח, כג)

דהיינו שמצד אחד המלך מייצג את הנהגת ה' בעולם, ומצד שני הוא מפריד ומסתיר את ההנהגה הזאת באופן ישיר מעם ישראל.

ואף ביתר עומק, כוחות העם המתגלים בלא מלך אין מה שישווה להם. דווקא חוסר ההגמוניה והשלטון מגלה לעיתים ביתר שאת צדדים חבויים ונעלמים, היפים ביותר שקיימים באומה. מצב כזה מאפשר חידושים רוחניים הנובעים מנשמת העם, ועל דרך שאמרו חכמינו זכרונם לברכה על הקרא:

כִּי רַבִּים בְּנֵי שׁוֹמְמָה מִבְּנֵי בְּעוֹלָה אָמַר ה': (ישעיהו נד, א)

"הוי צדיקים העמידה לי בחורבנה יותר מצדיקים שהעמידה לי בבנינה".

¹ עי' רמב"ן שם: על דעת רבותינו (ספרי ראה סז, סנהדרין כ א) כמו "ואמור אשימה עלי מלך", והיא מצות עשה, שיחייב אותנו לומר כן אחר ירושה וישיבה, כלשון "ועשית מעקה לגגך" (דברים כב ח) וזולתם. והזכיר 'ואמרת', כי מצוה שיבואו לפני הכהנים הלויים ואל השופט, ויאמרו להם 'רצוננו שנשים עלינו מלך'. ולפי דעתי עוד, שגם זה מרמיזותיו על העתידות, שכן היה כששאלו להם את שאול, אמרו לשמואל "שימה לנו מלך לשפטנו ככל הגוים" (שמואל א ח ה), וכן כתוב שם "והיינו גם אנחנו ככל הגוים ושפטנו מלכנו וגו'", כי מה טעם שתאמר התורה במצוה "ככל הגוים אשר סביבותי", ואין ישראל ראויים ללמד מהם ולא לקנא בעושי עולה! אבל זה רמז לענין שיהיה, ולכך באה הפרשה בלשון הבינוני, כאשר פירשתי כבר. ועי' עוד באברבנאל שם, שהאריך להוכיח שאין המלכות בישראל (ואף לא בשאר אוה"ע) אידיליה כל עיקר. ובתו"ד כתב: 'והג' מאשר רז"ל במסכת סנהדרין פ' כהן גדול, כשאמרו "ג' מצות נצטוו ישראל בכניסתן לארץ להעמיד להם מלך ולהכרית זרען של עמלק ולבנות את בית הבחירה", לא סמכו מצות המלך אל "ואמרת אשימה עלי מלך", בהיותו הפסוק הראשון, אבל סמכו ל"שום תשים עליך מלך אשר יבחר ה' אלקיך בו", והוא המורה שאין הפסוק הראשון מצוה כי אם הגדת העתיד, והמצוה היא בפסוק השני על הדרך שאמרתי, ויהיה כוח המאמר שנצטוו ישראל בכניסתם לארץ, שכאשר ישאלו ישראל מלך, שאז ישימו מי שיבחר בו השם יתברך ושיהיה מקרב אחיהם, לא שימנו עליהם מלך בסתם, ולזה מה שאמר שם "רבי נחמיה אומר לא נאמרה פרשה זו אלא כנגד תרעומתן של ישראל, שנאמר ואמרת אשימה עלי מלך", הנה כוון החכם הזה לדעתי'.

² כדברי אברבנאל בהערה קודמת.

אמנם במצב כזה אין את סמכות ההנהגה הרוחנית כסנהדרין בזמן הבית, וההנהגה, אם היא בכלל קיימת הלא היא מוחלשת ללא סמכות וכוח. מצד שני הנהגה זו לגמרי מגלמת את רוח העם ואת הצרכים המשתנים בהנהגה לפי כל דור ודור. זאת בדומה לרבותינו שבכל דור ודור המשמשים בהנהגה טבעית, שהיא בסופו של דבר רוח ה' והתפשטות הנהגתו בכל דור ודור לפי ענינו. מה שאין כן בהנהגה קבועה המעקרת את הטבעיות ואת מקוריות רוח העם והנהגתו.

ועל דרך זה נראה לפרש דברי רבי אליעזר בתוספתא³: אָמַר לוֹ: אֵין לָךְ כָּל שְׁבֵט וְשְׁבֵט שְׁלֹא הָעֵמִיד שׁוֹפֵט. שְׁבֵט יְהוּדָה וּבְנֵימִין הָעֵמִידוּ מְלָכִים עַל פִּי נְבִיאִים. שְׁבִימִי הַשׁוֹפֵטִים הַתְּגִלָּה יוֹתֵר מִימֵי הַמְּלָכִים כּוֹחוֹת הַהִנְהָגָה שֶׁבְּכָל שְׁבֵט וּשְׁבֵט מִיִּשְׂרָאֵל, וְהַאֲוִמָּה נִיזוֹנָה מִכָּל גּוֹוֵנֵי הַהִנְהָגָה וּמֵהַכּוֹחוֹת שֵׁישׁ בְּכָל שְׁבֵט וּשְׁבֵט מִיִּשְׂרָאֵל.

לאור זאת נראה לומר, שהטעם שיהושע לא בחר מנהיג שיחליף אותו לאחר מותו, (אולי לא קיבל בנבואה כך והיה סבור שכך ראוי היה להיות), היה משום שהתקופה הזאת של שופטים, של 'אין מלך בישראל', הייתה תקופה מוכרחת וחלק מהמציאות של עם ישראל לטוב ולמוטב.

ואפשר לומר בפשטות, שיהושע רצה שהעם יגיע למצב שעליו נאמר לו 'שום תשים עליך מלך'. ובשביל כך הייתה מוכרחת להיות מעין תקופת אנרכיה, שהיא היא התוכן של ספר שופטים, זאת כדי להגיע למצב המתואר בתורה של שאילת מלך על ידי עם ישראל, מצב אליו הגיעו ישראל בספר שמואל⁴.

שלושת הספרים האלה, יהושע, שמואל ובתוכם שופטים, יוצרים חטיבה אחת של תזה אנטי תזה וסינתזה. יהושע מולך כמשה, מנהיג בגבורת ה'. לאחריו כבר אין ריכוזיות ומתחילה האנרכיה הגדולה. לכן הספר נפתח עם מות המנהיג יהושע, אבל בצד החיובי של התמונה: אין בכלל מנהיג, אפילו לא שופט. נשאלים בה' ומקבלים תשובה יהודה יעלה, הוא עולה וכובש עם אחיו אבל לא מצליח לגמרי לכבוש הכל.

אבל המצב לא יכול להישאר כמות שהוא, כפי שתמיד בהיסטוריה יש תנועה ושינוי, ודבר מביא לדבר. הרצף ההיסטורי, שפרטיו נראים למתבונן מקריים וחסרי הקשר, מתבררים ממרחק הזמן כמהלך שלם, כשבמשק כנפי ההיסטוריה מתגלית ההנהגה האלוקית. ואז חוזר הספר לנקודת ההתחלה, ומתאר זאת מהצד הבעייתי של הספר. וכך מתוארת המשימה שנותרה לדור הזה, שהשם השאיר להם עוד גוים כדי שילמדו מלחמה ולא ישבו רגל על רגל. ויש תנועה של נהיה אחר ע"ז, שופט, רגיעה, ושוב חוזר חלילה. והתהליך הזה לא יסתיים עד שיגיעו למסקנא שאין מלך בישראל וחייבים כעת מלך. והמהלך הולך ומבשיל לקראת כך, עוד מעט יבקשו זאת בני ישראל בעצמם. וגם בזה יש צד שלילי, שכן זאת תהיה

³ סוכה פרק א.

⁴ ואף שאין עידן המלוכה מתחיל מיד בתחילת שמואל אבל כבר מתחילתו אנו מוצאים מעין סיום של מצב האנרכיה והכשרה לקראת תקופת המלוכה וכמו שעוד יתבאר.

בראשית מליון 3

נסיגה משלטון ה': שימת מלך ככל הגוים, הנהגת הטבע המופרדת מההנהגה הרוחנית של הנביא, אבל זה מה שיהיה, זה מה שקרה והכרח היה שיקרה.

בתחילת ספר שמואל כבר הכל נראה בשל לקראת שלב המלוכה. יש עליה לרגל למקום מסויים, שילה. יש את אלקנה, הנוהג במסורת עליה לרגל, אח"כ שמואל הנביא שופט את עם ישראל, ובניו שלא הולכים בדרכו מביאים את התהליך ברובד המציאותי שלו אל סופו, אל המלוכה.